

*To vsebino pišem petič ali šestič. Vsakič malo drugače in manj.
To je najkrajši spis o tem. Metodično pove bistvo o nastanku in razvoju imen planetov od 4. stoletja pred našim štetjem dalje, tj. od starih Grkov oz. antike.
Ugotavljanju imen za planete pri raznih drugih ljudstvih globlje v zgodovini (npr. pri Mezopotamcih, Babiloncih, Feničanih, Egipčanih itn.) se izognemo, čeprav je tudi to zanimiva tematika.*

OD KOD IMENA PLANETOV?

Za splošno izobrazbo

Izraz *planet* je nastal iz grške besede *planetes aster* - blodnjaška ali potepuška zvezda. To ime je ustrezno. Planeti se namreč neprestano premikajo glede na zvezde. Nekaj časa se na nebu gibljejo v napredni ali direktni smeri (proti vzhodu, v levo, naprej), nekaj časa v obratni ali retrogradni smeri (proti zahodu, v desno, nazaj), vmes pa se ustavijo (zastoj) in se zdi, kot da bi mirovali. Teh gibanj na nebu stari opazovalci niso znali pojasniti. Danes vemo, da se to dogaja zato, ker od Sonca osvetljene planete opazujemo z Zemlje, ki se tako kakor drugi planeti tudi giblje okrog Sonca.

Naši predniki so planetu rekli *premična zvezda* oziroma *premičnica*, da so ga razlikovali od nepremične ali fiksne (stalne) zvezde (nepremičnice, stalnice). Danes uporabljamo izraza: planet in zvezda, ki ju glede na njune lastnosti natančno razlikujemo med seboj.

Stari Grki so torej prvi naredili besedo planet(es). V tej obliki ga je privzel brez prevoda latinski jezik, od koder smo besedo moškega spola sprejeli tudi mi.

V antiki so poznali pet planetov, vsi vidni s prostim očesom: Merkur, Venera, Mars, Jupiter in Saturn. Planetom pa so prištevali še "premičnici" Sonce in Luno, tako da jih je bilo pravzaprav sedem, tj. toliko, kolikor dni ima teden. Vsak dan v tednu so namreč poimenovali po enem planetu ter Soncu in Luni. Ker so planete imenovali po bogovih, so še za Sonce in Luno uvedli pomenske bogove. Pri Grkih je to bil sončni bog Helij in lunska boginja Selena, ustrezna bogova pri Rimljanih pa sta bila Sol in Luna.

Prvotno so imeli planeti drugačna imena. V 4. stol. pr. n. š., to je za časa matematika Pitagora, so Grki planete imenovali takole:

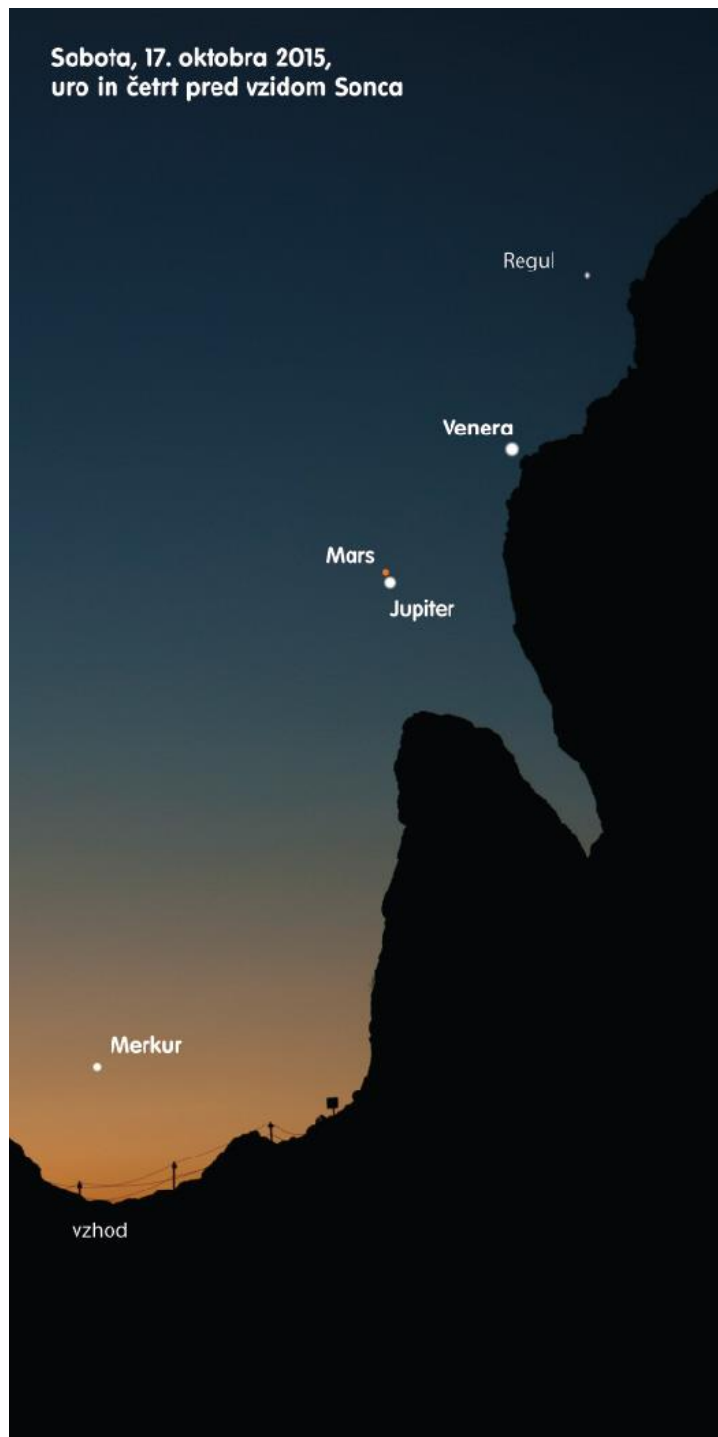
Stilbon (bliskajoč, iskroč) - **Merkur**,

Piroj(s) (ognjen, plameneč) - **Mars**,

Faeton (bleščeč, sijajen, žareč) - **Jupiter**,

Fenon (sijoč) – **Saturn**,

Hesper(os) (večer, večernica) in **Fosfor(os)** (prinašalec svetlobe oz. dneva, danica) ali **Eosfor(os)**¹ – **Venera**.

Štirje planeti na jasnem nebu ob zori. Slika je s spleta.

¹ Venero lahko opazujemo tako zjutraj na vzhodu kot zvečer na zahodu, nikoli sredi noči. Sprva so mislili, da gre za dve različni nebesni telesi. Je pa eno in isto telo. Eos(for), sestra Helija (Sonca), boginja jutranje zarje (Zora), je bila lepa kot svitanje in je ljubila vse, kar je bilo lepo, posebno lepe moške (npr. Oriona). Grki so si jo zamišljali kot lepotico žafranove barve, ki vsako jutro vzide iz Okeana, da ljudem prinese svetlobo novega dne.

Vsa omenjena imena planetov najdemo v delih Aristotela, nekatera tudi pri Platonu. Takrat planetov niso imenovali po bogovih, ampak po določenih lastnostih, povezanih s svetlobo in ognjem, kot se je to zdelo ljudem, ki so neposredno opazovali ta nebesna telesa. (Astronomi so šele dosti pozneje ugotovili, da so planeti temna telesa, ki jih vidimo zaradi odbite Sončeve svetlobe.)

Takrat pa so Merkurju rekli "Iskreč", ker stalno spremlja Sonce kot majčkена iskra, ki se nikoli dosti ne oddalji od velikega ognja. Venera je bila "večerna zvezda", ker je vidna zvečer, kot "jutranja zvezda" pa je napovedovala vzid Sonca in prinašala dnevno svetlobo. Mars so imenovali "Ognjen" zaradi njegove ognjeno-krvavo rdečkaste barve. Jupiter je bil "Bleščeč" zato, ker je ponoči, ko se je svetlejša Venera že skrila za obzorje, bleščal najsvetleje, le Luna je bila svetlejša, ki pa ponoči vedno ne sveti.

Babilonski svečeniki - astronomi so poznali vseh teh pet planetov že 2000 let pr. n. š. Imenovali so jih z imeni svojih bogov (to bomo izpustili). Ko so Grki na svojih bojnih pohodih (v glavnem Aleksandra Velikega v 4. stol. pr. n. š.) prišli v stik s tamkajšnjo znanostjo, je to tako močno vplivalo nanje, da so tudi sami dali planetom imena po svojih bogovih. Prvotna, s svetlobo povezana imena planetov, ki so jih dali Pitagorejci, so tako zamenjali z mitološkimi imeni.

Aristotel (4.stol. pr. n. š.), ki je poznal pitagorejska imena planetov, je za planete že uvedel božja imena. Planet Stilbon je imenoval - Hermes, planet Piroj - Ares, Faeton - Zevs, Fenon - Kronos. Ko so ugotovili, da sta Hesper in Fosfor v resnici en sam planet, se je pojavilo tudi božje ime zanj - Afrodita. Natančneje rečeno: Aristotel še navaja "Hermesova zvezda", "Zevsova zvezda" itn. Šele kasneje so začeli namesto izraza "Hermesova zvezda" uporabljati kar okrajšavo "Hermes", "Zevs" itn.

Pri grških imenih planetov se je pokazal neposredni vpliv Mezopotamije. Realna grška imena so pod vplivom Vzhoda zamenjali z božjimi. Pri Babiloncih so namreč dali imena planetom svečeniki.

Vseeno pa so nova grška imena planetov nekako odsevala lastnosti planetov. Merkur, kot najhitrejši med planeti, božji sel, bog trgovcev in popotnikov, je bil imenovan Hermes. Po mitu je bil Hermes zelo hiter. Na nogah je imel celo krila. Kot ogenj ali kri rdečo barvo, značilno za Mars, so lahko primerjali z bogom vojne Aresom. Vrhovnemu bogu Zevsu je bil posvečen najsvetlejši nočni planet, kadar ni bila vidna Venera na nebu. Ob bok najsvetlejšemu planetu so postavili planet Kronos, ki je bil Zevsov oče. Lepa "Večerna zvezda" in "Jutranja zvezda" pa je dobila ime boginje lepote Afrodite.

Morda to, kar smo pravkar zapisali glede imen planetov, povsem ne drži. Možno je, da so stare Grke pri razvrstitvi imen planetov po njihovih bogovih

vodili drugi motivi. Zagotovo pa so sprejeli načelo imenovanja planetov po bogovih od Babiloncev.

Rimljani niso komplicirali stvari. Starogrška imena so preprosto privzeli in jih prevedli. Grškega vrhovnega boga Zevsu so v Rimu zamenjali z Jupitrom, glavnim rimskim bogom. Grškemu bogu vojne Aresu je bil podoben Mars, ki je bil tedaj še dokaj miren bog in je bil pri Rimljanih pokrovitelj poljedelstva, grška Afrodita je rimska Venera, Kronos pa Saturn. Hermesa, ki je bil pri Grkih pokrovitelj trgovine, so v Rimu zamenjali z Merkurjem (kar izpeljemo iz lat. besede merx – blago). Zaradi teh podobnosti so Rimljani z lahkoto prevedli imena vseh petih planetov. Tako so nastala znanstvena imena planetov Mercurius, Venus, Mars, Jupiter, Saturnus, ki so jih nato sprejeli po vsem svetu. Rimljani so sprejeli tudi staro dvojno imenovanje planeta Venere kot "večerne zvezde" in "jutranje zvezde" (dejansko večernega in jutranjega planeta) in so ju tudi imenovali po grškem vzorcu: Vesper (lat. večer oz. večerna zvezda, večernica) ali tudi Noctifer (zvezda večernica, prinašalka noči) in Lucifer (lat. prinašalec svetlobe oz. jutranja zvezda, zvezda danica).

Venera, med planeti najsvetlejša, je znana po vsem svetu že od nekdaj. Zato ima tudi veliko ljudskih imen. Vseh ne bomo navajali. Jih je preveč. Omenili jih bomo le nekaj. Ljudje na vsej Zemlji so ponavljali napako starih Grkov, ki so imeli Venero za dve različni nebesni telesi, vidni zjutraj pred vzidom Sonca in zvečer po njegovem zaidu. Zato je razumljivo, da sta se izoblikovali dve imeni za Venero. Poznana je pod imenom Jutranja zvezda, Jutranja zarja, Jutranjica, Jutranja zarnica ali Zarnica, Zornica, Jutranja danica ali Danica (napoveduje dan, prinaša dan), Zvezda jutranje zarje itn. Večerni Veneri pa pogosto rečemo Večernica, tudi Zvečernica, Večerna zarja, Večerna zvezda, Večerna zarnica itn.²

Razvoj imen prvih petih planetov

od 4. stol. pr.n.š. dalje (dlje v zgodovino ne posežemo)

Stilbon	Hermes	Merkur
Hesper (Fosfor, Eosfor)	Afrodita	Venera
Piroj	Ares	Mars
Faeton	Zevs	Jupiter
Fenon	Kronos	Saturn

² Venera je dobila še dosti drugih imen. Ker je lahko navidezno blizu Lune, so nastala imena kot Lunina služabnica, Mesečeva tovarišica, Žena Meseca. Venera ima tudi veliko živalskih imen: Volčja zvezda, Volarica, Volarka (gre za jutranjo Venero, z njenim vzidom ženejo vole zemljo orat), Zverinska zvezda (ker sveti zverem po zaidu Sonca), Zverinščica, Zajčja zvezda. Živalska imena se nanašajo tako na jutranjo kot na večerno Venero. Arabci ji rečejo Zuhra, kar pomeni Svet(l)eča, Bleščeča. To je razumljivo, saj je najsvetlejšo nebesno telo takoj za Soncem in Luno.

Šesti planet, tj. Zemljo, je v 16. stol. "odkril" Nikolaj Kopernik (1473–1543). Zemljo so ljudje poznali že od nekdaj, saj so na njej živeli, niso pa vedeli, da je planet. Z vpeljavo heliocentričnega sestava namesto geocentričnega je Kopernik dokazal, da je Zemlja samo planet Osončja, ne pa osrednje telo v Vesolju.

Seveda je ime našega planeta nastalo že davno pred izidom nesmrtna Kopernikove knjige *O kroženju nebesnih sfer* (1543). Vsak narod po svoje imenuje planet, na katerem živimo. Slovenci imamo zanj pač ime Zemlja. Ime izhaja iz staroslovanščine s pomenom površje, podnožje, tla, temelj, spodnji del nečesa (podloga), zemljišče, ozemlje. Sprva so s to besedo označevali majhne kose (dele), potem pa tudi večja območja (npr. slovenska zemlja), splošno celino in na koncu tudi ves svet, torej planet. Izraz planet Zemlja je tako dobil smisel in pomen šele po Koperniku.

Ostala dva planeta, tj. Uran in Neptun, so odkrili v 18. in 19. stoletju. Čeprav sta planeta dobila ime šele pred kratkim, pa je njuno imenovanje prav tako poučno in zanimivo.

Sedmi planet je 13.3.1781 odkril angleški astronom nemškega rodu W. Herschel (1738–1822). Novo odkrito nebesno telo je želel pokloniti svojemu kralju in ga zato poimenoval latinsko Georgium Sidus – Georgova zvezda. Obe besedi: sidus (zvezda) in ime kralja (za ime telesa) sta bili nesprejemljivi. Zato tega imena astronomi niso privzeli. Nemški astronom J. E. Bode je predlagal ime **Uran**, saj to ime nadaljuje mitološko tradicijo pri imenovanju planetov.

Planeti našega Osončja. *Slika je s spleta.*

V okviru antične grške mitologije je povsem smiselno. Starogrški astronomi so zadnjemu (petemu) znanemu planetu dali ime Kronos, pred njim pa je bil planet, ki je nosil ime njegovega sina Zevsa. Zato je bilo ime planeta, ki kroži še dalj od Kronosa, torej Saturna, smiselno imenovati z imenom njegovega očeta – Urana.

To ime je grško, ne latinsko. Latinska tradicija imenovanja imen planetov je bila v tem primeru porušena le zato, ker rimska mitologija ni imela nobenega boga, ki bi ustrezal starogrškemu bogu neba Uranu.

Osmi planet so odkrili na osnovi računov (torej na konici peresa) francoskega astronoma U. Leverrierja (1811–1877). Po njegovih računih je ta planet 23.9.1846 na nebu našel nemški astronom J. Galle. Ime **Neptun** je predlagal sam Leverrier. Ponovno je zmagalo mitološko imenovanje, ki se je obneslo že pri imenu Urana. Ime je bilo dobro izbrano. Božjega krvnega sorodstva Jupiter (sin) - Saturn (oče) - Uran (stari oče) ni bilo mogoče več nadaljevati, saj Uran ni imel očeta. Zato je bilo smiselno, da so izbrali ime Zevsovega (Jupitrovega) brata. Tako je rimski bog morij Neptun dobil svoje mesto v Osončju. Grški morski bog je bil sicer Pozejdon. Ker pa so po tradiciji imenovali planete v latinščini, se je na nebu pojavil Neptun in ne Pozejdon.

Kranj – Zlato Polje, 16. 11. 2016

Marijan Prosen